

Historia i Polityka

Nr 7 (14)/2012

Patryk Tomaszewski ♦ (Toruń)

Mundur i emblemat jako element komunikatu politycznego Związku Młodych Narodowców

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie i omówienie funkcji komunikacyjnych, dotychczas nieznanych w dokładnej formie, emblematu i munduru Związku Młodych Narodowców.

Powstanie organizacji politycznej pod nazwą Związek Młodych Narodowców (ZMN) związane było z rozwiązaniem przez władze sanacyjne Obozu Wielkiej Polski (OWP). Rozwiązanie OWP następowało stopniowo, w okresie od września 1932 roku aż do 28 marca 1933 roku. Pierwszą dzielnicą OWP, w której zakazano mu działać było Pomorze, kolejną zaś Wielkopolska. Po rozwiązaniu OWP właśnie na terenie Pomorza, a następnie Wielkopolski, narodowcy powołali Związek Młodych Narodowców. Pierwsze ogniwo ZMN powstało dnia 2 listopada 1932 roku w Toruniu¹.

Sytuacja ZMN była specyficzna ponieważ w innych częściach kraju młodzi działacze OWP wchodzili po rozwiązaniu tej organizacji w skład, cieszącej się sporą autonomią, Sekcji Młodych Stronnictwa Narodowego (SN).

Związek Młodych Narodowców w początkowym okresie działania był luźno powiązany z SN². Ten „pierwszy” pomorsko-wielkopolski ZMN nie miał

¹ J. Majchrowski, *Szkice z historii polskiej prawicy politycznej lat Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 1986, s. 62. Krzysztof Osiński jako datę zgłoszenia ZMN do władz starostwa powiatowego w Toruniu podaje 3 listopada. Jak słusznie zauważa, spotkanie jednak musiały odbywać się już wcześniej. Zob. K. Osiński, *Walka o Wielką Polskę. Narodowa Demokracja wobec rządów sanacji na terenie województwa pomorskiego w latach 1926–1939*, Toruń 2008, s.

² Środowisko działaczy ZMN, jeszcze w okresie istnienia Ruchu Młodych OWP, miało

jeszcze wykrystalizowanej własnej ideologii i był bezpośrednią kontynuacją Ruchu Młodych OWP³. Afiliacje z SN nie trwały jednak długo, działacze Związku krytykowali liberalną, według ich ocen, politykę SN. Poza tym między ZMN, a Sekcją Młodych SN zaczęło dochodzić do rywalizacji o nabór byłych członków OWP⁴. „W omawianym okresie ZMN borykał się z kłopotami organizacyjnymi, jak np. wydawaniem pisma. Ponadto przedstawiciele administracji państwowej rozwiązywali zebrania Związku”.

W 1933 roku część działaczy ZMN przystąpiła do SN, tak stało się między innymi w Bydgoszczy, a także w Poznaniu (dotyczyło to tylko części działaczy). Po wprowadzeniu w życie nowej ustawy o stowarzyszeniach Związek nie został na nowo zarejestrowany⁵. Tym samym zakończyła się działalność „pierwszego ZMN”.

Liderzy Związku z Poznania: Jerzy Drobnik i Jan Zdzitowiecki podjęli starania o ponowne zarejestrowanie ZMN po pertraktacjach z pułkownikiem Walerym Sławkiem i rezygnacji z kilku punktów, nawiązujących do programu OWP. Ostatecznie Związek został zarejestrowany w Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu 21 lutego 1934 roku — był to tzw. „drugi ZMN”. Ta rejestracja oznaczała również definitywne zerwanie z SN⁶. Prezesem ZMN został Jan Zdzitowiecki. Do Związku dołączyła też, po kilku tygodniach, lwowska grupa działaczy narodowych pod przewodnictwem Klaudiusza Hrubyka z pismem „Akcja Narodowa”. W połowie roku odeszli zaś z SN do ZMN znani działacze, członkowie sejmowego Klubu Narodowego: Zdzisław Stahl, Ryszard Piestrzyński oraz Zbigniew Dembiński — do tej grupy dołączył lubelski poseł Ludwik Chrystians⁷. Działacze ZMN założyli własny Klub Posłów Ruchu Narodowego.

Władze ZMN z czasem zaczęły coraz bardziej zacieśniać więzi — zarówno personalne, jak i ideologiczne — z sanacyjnym obozem rządzącym. Oficjal-

w niektórych sprawach dotyczących taktyki działania odrębne zdanie od kierownictwa OWP. Za: T. Kenar, *„My mamy myśl, a Piłsudski siłę”. Myśl polityczna Związku Młodych Narodowców i Ruchu Narodowo-Państwowego 1932–1939*, Szczecin 2008 (na prawach rękopisu), s. 20.

³ T. Kenar, op. cit., s. 22–23.

⁴ Ibidem, s. 22.

⁵ J. Majchrowski, op. cit., s. 63.

⁶ Po ogłoszeniu projektu Konstytucji kwietniowej, krytyka SN zmieniła się w otwarty konflikt między tymi środowiskami. W swej publicystyce jeden z działaczy Związku, Jerzy Drobnik, opowiedział się zdecydowanie po stronie nowej Konstytucji, twierdząc, że założenia ustrojowe w niej zawarte są bliższe Związkowi niż tezy Konstytucji z marca 1921 r.

⁷ *Nasz Ruch. Powstanie Klubu Posłów Ruchu Narodowego*, „Awangarda Państwa Narodowego” (dalej APN), nr 1-2, I-II 1935, s. 24.

nym organem ZMN była do 1933 roku „Awangarda”, która następnie zmieniła nazwę na „Awangardę Państwa Narodowego”⁸. W 1937 roku ZMN zmienił nazwę na Związek Narodowców, zaś w grudniu tegoż roku na zjeździe Związku przyjęto propozycję Jerzego Drobnika zmiany nazwy organizacji na Ruch Narodowo-Państwowy⁹. Specyfiką ZMN było to, że zachował niezależność zarówno organizacyjną, jak i polityczną w ramach obozu sanacyjnego¹⁰. ZMN nie osiągnął zbyt dużego zasięgu oddziaływania — prócz Pomorza, Wielkopolski i Lwowa, niewielki wpływ ZMN miał na Śląsku w zachodniej części województwa krakowskiego oraz nielicznych zwolenników w Warszawie i Łodzi. Prawdopodobnie ZMN liczyło ok. 800 członków, rekrutujących się głównie spośród intelektualistów i dziennikarzy oraz pewnej liczby studentów¹¹. Liczebność dawnego Związku wzrosła prawdopodobnie w niewielkim stopniu po przemianowaniu go na Ruch Narodowo-Państwowy, co związane było z szerszymi możliwościami działalności.

Mimo tego, że Związek nie był liczny, to jednak miał znaczny dorobek intelektualny. Celem grupy było doprowadzenie do syntezy pomiędzy narodowcami a piłsudczykami — co oznaczało stworzenie nowego obozu nacio-

⁸ Na temat pisma „Awangarda” zob. szerzej: T. Kenar, *Próba syntezy idei ustrojowych Romana Dmowskiego i Józefa Piłsudskiego w myśli politycznej poznańskiej „Awangardy”*, [w:] *Józef Piłsudski (1867–1935). Polityk — wódz — mąż stany*, pod red. J. Farysia, T. Sikorskiego, Szczecin 2005, s. 51–59; Z. Mazur, *Antenaci. O politycznym rodowodzie Instytutu Zachodniego*, Poznań 2002.

⁹ *Walny zjazd Ruchu Narodowo-Państwowego*, APN, nr 1–2, I–II 1938, s. 54.

¹⁰ J. Majchrowski, op. cit., s. 64.

¹¹ Początkowo istniała w związku tzw. grupa akademicka ZMN, w skład której wchodził m.in. Marian Pukacki były prezes Bratniej Pomocy Uniwersytetu Poznańskiego jako kierownik, Janusz Makowski, (były prezes) delegacji Kół Naukowych i Poznańskiego Komitetu Akademickiego, Jan Szyczyński (były prezes) Młodzieży Wszechpolskiej w Poznaniu oraz Bogusz Elbanowski, Adam Janowski (przewodniczący Komisji Rewizyjnej), Bożydar Marweg, Adam Pohl, Florian Sędziński. Zob. *Nasz Ruch, Wystąpienie członków ZMN z MW*, *Awangarda Państwa Narodowego*, nr 1–2, I–II 1935, s. 24. Z czasem powołano do życia organizację Awangarda. Młody Ruch Narodowy (później Awangarda — Ruch Narodowo-Państwowy), która ostatecznie przyjęła po połączeniu dnia 5 XII 1938 r., (początkowo w Poznaniu, a następnie w innych ośrodkach akademickich) z sekcją akademicką Związku Młodej Polski, nazwę „Awangarda” — Akademicki Związek Młodej Polski. Zob. *Ruch młodonarodowy wkracza na teren wyższych uczelni*, „Jutro Polski”, nr 1, 18 XII 1938, s. 8. Do współpracy z federacyjną Służbą Młodych, Ruch Narodowo-Państwowy powołał Wydział Młodych RNP. We władzach centralnych Wydziału Młodych zasiadali: Janusz Makowski — przewodniczący, Jerzy Sadkowski, Janusz Smoliński. Do Służby Młodych wydelegowani zostali: Janusz Makowski, Jerzy Sadkowski (Warszawa), Bogusz Elbanowski (Poznań), Adolf Prokop (Lwów), Stanisław Grudziński (Lublin). Zob. *Z Ruchu Narodowo-Państwowego*, APN, nr 3, III 1938, s. 112; *Ruch młodonarodowy wkracza na teren wyższych uczelni*, Jutro Polski, nr 1, 18 XII 1938, s. 8.

nalistycznego w Polsce, sięgające do dorobku myśli państwowej. Te dążenie musiały w konsekwencji powodować krytykę posunięć endecji, a zarazem wcielanie przez sanację wielu punktów programowych obozu narodowego. Ideologia państwowa miała w założeniach działaczy ZMN przerodzić się w ideologię narodowo-państwową. Działacze Związku uważali bowiem, że również zwolennicy Piłsudskiego są w większości nacjonalistami i to właśnie im udało się przejąć władzę w państwie, a co za tym idzie zmieniać jego ustrój. Piłsudczycy jak i działacze Ruchu Młodych OWP walczyli, według koncepcji działaczy Związku, o „program organizacji narodu”. Zaś walka o wspólne cele powodowała chęć syntezy tych dwóch nurtów. Zygmunt Wojciechowski w broszurze „O nowoczesny polski obóz państwowo-narodowy” pisał: „Związek Młodych Narodowców, wywodzący swój rodowód z kombatanckiego¹² Ruchu Młodych Obozu Wielkiej Polski rzuca hasło jedności narodowej, stworzenia jednolitego nowoczesnego obozu nacjonalistycznego, który będąc związany z sercem i energią narodu byłby jedynym piastunem władzy państwowej”¹³. Ustrój, który Wojciechowski określał mianem narodowego, miał być gwarantem utrzymania jedności narodowej oraz miał się przyczyniać do „wyrabiania i pogłębiania instynktów dośrodkowych”. Był on, według autora broszury, sprzeczny z programem demokratyczno-parlamentarnym¹⁴.

Działacze ZMN mieli wpływ na część sanacji (tzw. „prawe skrzydło”). Działacze Związku zajęli czołowe miejsca w propagandzie Obozu Zjednoczenia Narodowego, m.in. kierowali kilkoma organami prasowymi organizacji¹⁵. Po zerwaniu współpracy pomiędzy Ruchem Narodowo-Radykalnym „Falanga” a Obozem Zjednoczenia Narodowego, miejsce współpracowników Bolesława Piaseckiego w Związku Młodej Polski (ZMP) zajęli właśnie działacze ZMN m.in.: Henryk Puziewicz, Janusz Makowski¹⁶ i Józef Białasie-

¹² Wojciechowski jako kombatanatów traktował pokolenia działaczy obozu narodowego, które walczyło w wojnie polsko-bolszewickiej.

¹³ Z. Wojciechowski, *O nowoczesny polski obóz państwowo-narodowy*, Poznań 1934, s. 44–45.

¹⁴ Ibidem, s. 45.

¹⁵ Zdzisław Stahl został redaktorem politycznym „Gazety Polskiej”, Ryszard Piestrzyński też gazety, a Klaudiusz Hrabyk redaktorem politycznym „Kurier Porannego”. Zob. Sz. Rudnicki, *Obóz narodowo-radykalny. Geneza i działalność*, Warszawa 1985, s. 201.

¹⁶ Janusz Makowski, (1912–1973), w okresie nauki w poznańskim gimnazjum współtwórca Narodowej Organizacji Gimnazjalnej. Członek MW. Wydawca, sekretarz, redaktor odpowiedzialny „Awangardy Państwa Narodowego”. Czołowy działacz ZMN i RNP; członek kierownictwa Związku Młodej Polski. Redaktor naczelný pisma „Jutro Polski”. W OZN zastępca szefa oddziału do spraw młodzieżowych. Podczas okupacji w Obozie Polski Wal-

wicz¹⁷. Oczywiście nie nastąpiła całkowita zbieżność poglądów pomiędzy OZN, a ZMN. Związek Młodych Narodowców jako organizacja polityczna nie przystąpił do Obozu Zjednoczenia Narodowego, choć poparł program obozu ogłoszony w deklaracji z dnia 21 lutego 1937 roku¹⁸. Deklaracja płk. Adama Koca odpowiadała poglądom reprezentowanym przez działaczy Związku, którzy twierdzili, że ta „nie różni się zasadniczo od deklaracji OWP”¹⁹.

Działacze ZMN nie zrywali ze spuścizną OWP i — co charakterystyczne — nawiązywali do niej także w swojej symbolice, która obok prasy i haseł, była częścią systemu komunikacji politycznej Związku.

Komunikowanie polityczne służyło, jak zauważa badaczka narodowej demokracji — Ewa Maj, motywowaniu jednostek ludzkich i grup społecznych do czynnego i biernego udziału w czynnościach politycznych, zgodnie z oczekiwaniami twórcy komunikatu²⁰. W procesie komunikowania ważnym elementem są symbole, barwy, zawołania, pieśni, a także ubiór. Za pomocą znaków jest przekazywana informacja, są kodowane wartości i poglądy. Dzięki znakom komunikowanie staje się bardziej sugestywne, komunikat zaś bar-

czącej (pseudonim „Roman”). Współuczestniczył w wydawaniu i redagowaniu pism konspiracyjnych: „Słowo Polskie”, „Przegląd Polityczny”, „Państwo Polskie i „Agencja Polski Walczącej”. Od drugiej połowy 1941 r. pracownik Delegatury Rządu RP na Kraj. Po wojnie zamieszkał w Poznaniu. Angażował się w ruch zawodowy pracowników rolnictwa i przemysłu drzewnego. W 1957 r. wstąpił do Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego, w którym był kolejno: kierownikiem oddziału poznańskiego, sekretarzem generalnym i wiceprezesem. Trzykrotny poseł na sejm. Udzielał się także w Polskiej Radzie Eku-
 menicznej. Za: T. Kenar, *My mamy myśl...*, s. 36–37.

¹⁷ Józef Białasiewicz, działał w Służbie Młodych (federacja organizacji młodzieżowych OZN) był też szefem propagandy Związku Młodej Polski; Janusz Makowski kierował komitetem redakcyjnym pisma „Jutro Polski”, a także pisywał do organu teoretycznego ZMP — „Młodej Polski” jeszcze, gdy oficjalnie redaktorem naczelnym był związany z RNR — Janusz Rutkowski.

¹⁸ „Pod względem społecznym deklaracja opiera się na zasadach solidaryzmu społecznego z wykluczeniem walk klasowych, z tym jednak, że wady ustrojowe powinny być usunięte wprawdzie ewolucyjnie, lecz w szybkim tempie. W stosunku do innych narodowości deklaracja opiera się na zasadzie sprawiedliwości, wypowiada jednak wyraźnie zasadę, że naród polski jest gospodarzem w państwie, a tym samym przekreśla możliwość traktowania Polski jako państwa narodowościowego”. *Geneza polityczna deklaracji Koca płk. Instrukcja OZN dla działaczy i pracowników*, Archiwum Akt Nowych. Obóz Zjednoczenia Narodowego. Okólniki, t. 18. k. 264. Zob. szerzej: J. Majchrowski, *Silni, zwarci, gotowi. Myśl polityczna Obozu Zjednoczenia Narodowego*, Warszawa 1985; *Deklaracja ideowo-polityczna wygłoszona dn. 21 II przez płk. Adama Koca*, „Gazeta Polska”, nr 53, 22 II 1937, s. 1.

¹⁹ *Ze Związku Narodowców. Odezwa Zarządu Głównego*, APN, nr 6, VI 1937, s. 245; Zob. także: *Walny zjazd Ruchu Narodowo-Państwowego*, APN, nr 1–2, I–II 1938, s. 49.

²⁰ E. Maj, *Komunikowanie polityczne narodowej demokracji 1918–1939*, Lublin 2010, s. 12.

dziej wyrazisty²¹. Znaki możemy podzielić na ikonogramy i ideogramy. Znaki ikoniczne zawierają obraz, zaś ideogramy odzwierciedlają pojęcia²². Takimi znakami posługiwał się także Związek Młodych Narodowców.

W 1935 roku (28 grudnia) Zarząd Główny Związku Młodych Narodowców zwrócił się do Ministra Spraw Wewnętrznych Władysława Raczkiewicza o zezwolenie na używanie odznak i munduru przez ZMN, w związku z Dekretem Prezydenta Rzeczypospolitej z 2 października 1935 roku o odznakach i mundurach, w którym w art. 1. zapisano, iż używanie odznak i mundurów wymaga pozwolenia władz²³. Ów dekret wchodził w życie z dniem 1 stycznia 1936 roku.

W prośbie o zatwierdzenie odznak i munduru, zapisano informacje:

„1. Odznaki organizacyjnej — mieczyk — zarejestrowanej na rzecz ZMN świadectwem ochronnym nr. 2702 z dnia 31 marca 1934 r.

2. Munduru — koszula koloru piaskowego (jasno beż).

3. Dystynkcji członków i kierowników organizacji, patki koloru zielonego noszonej na kołnierzu i emblemat koloru zielonego noszonym na lewym ramieniu”²⁴.

W piśmie wyjaśniano dlaczego ZMN zwrócił się ze swoją prośbą. Przede wszystkim, wynikało to z tradycji organizacyjnej, a także potrzeby utrzymania łączności koleżeńskiej i organizacyjnej. Zaznaczano, iż odznaka będzie mogła być noszona stale, zaś mundur wyłącznie podczas uroczystości takich jak: święta państwowe czy zjazdy organizacyjne. Podkreślano, że odznakę i mundur organizacyjny posiadać mogą tylko członkowie Związku²⁵.

W odpowiedzi na pismo z 28 grudnia, Zarząd Główny Związku Młodych Narodowców, otrzymał 14 I 1936 roku pismo od wojewody, reprezentującego władze centralne na poziomie województwa. Pismo zawiadamiało, iż Związek zobowiązany był dostarczyć dokładnych rysunków odznaki i munduru. ZMN ustosunkował się do pisma wojewody już 30 stycznia 1936 roku. Przesłał uzupełnioną dokumentację, a także wyjaśnił jak wyglądać mają inne elementy mundury. Dopełnieniem koszuli miały być czarne lub granatowe spodnie (względnie spodnie do jazdy konnej koloru podobnego do munduru). Uzupełnieniem miały być także długie czarne buty oraz czarny beret z odznaką organizacyjną.

²¹ Ibidem, s. 342.

²² Ibidem.

²³ Dz. U. 1935, nr 72, poz. 445–446.

²⁴ Archiwum Państwowe w Poznaniu, Urząd Wojewódzki w Poznaniu, korespondencja w sprawie mundurów i odznak dla członków różnych stowarzyszeń, sygn. 240.

²⁵ Ibidem.

Odznaką ZMN był Miecz Chrobrego. Jak słusznie zauważyła, wspomniana już Ewa Maj, w środowiskach nacjonalistycznych sięgano do symboli graficznych będących odzwierciedleniem siły fizycznej, moralnej, a także wielkości oręża i państwa polskiego. „Najbardziej wyrazistym znakiem stał się miecz (mieczyk) Chrobrego, nawiązującym swym kształtem do Szczerbca”. Miał wymowę historyczno-patriotyczną, ponieważ łączył ideał Polski narodowej z zewnętrznym wyznacznikiem polskości, był bowiem opleciony flagą narodową z białą-czerwonymi barwami (amarantowymi — P.T.)²⁶.

Miecz Chrobrego był początkowo oficjalnym symbolem OWP. W strukturach OWP prawo noszenia odznaki w postaci „Miecza Chrobrego” przysługiwało wyłącznie zwyczajnym członkom organizacji, nie mieli takiego prawa ani kandydaci ani sympatycy²⁷. Z czasem, mieczyk używany był nie tylko jak wpinka (znaczek wpinany w klapę), ale także symbol graficzny na sztandarach, proporcach, winietach pism i broszur. Był używany także przez działaczy Związku Akademickiego Młodzież Wszechpolska, a także przez działaczy Stronnictwa Narodowego²⁸.

Poniżej, przedstawiony jest projekt mieczyka przedstawionego do zaakceptowania przez ZMN.

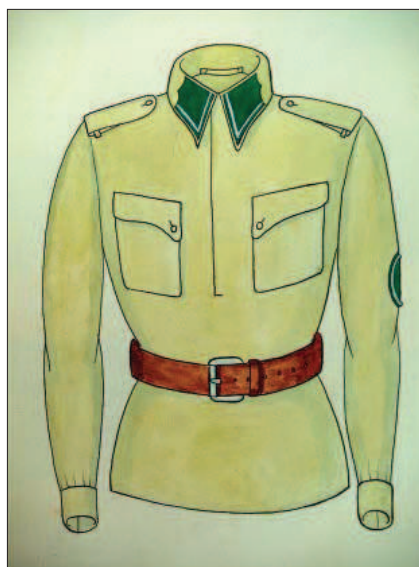
(Archiwum Państwowe w Poznaniu, Urząd Wojewódzki w Poznaniu, korespondencja w sprawie mundurów i odznak dla członków różnych stowarzyszeń, sygn. 240)

²⁶ E. Maj, op. cit., s. 354.

²⁷ R. Dobrowolski, W. J. Muszyński, *Szczerbiec Chrobrego i symbolika polskiego ruchu narodowego w latach 1926-1939*, Glaukopis 2011–2012, nr 23–24, s. 96.

²⁸ Szerzej zob. R. Dobrowolski, W. J. Muszyński, op. cit., s. 105, 106, 111.

Okres dwudziestolecia międzywojennego, a szczególnie lata trzydzieste, to czas militaryzacji życia politycznego, wiele ugrupowań, także w Polsce nosiło wówczas mundury organizacyjne, czy też elementy ubioru wyróżniające daną organizację (najczęściej koszule), mogące kojarzyć się odbiorcy komunikatu z wojskiem. Militaryzacja nie dotyczyła wyłącznie endecji i grup z niej się wywodzących. Również marginalnych ugrupowań faszystowskich i narodowo-socjalistycznych, a także związana z sanacją „Straż Przednia”, a nawet Nowa Organizacja Syjonistyczna²⁹ miały swoje mundury. „Umundurowanie stawało się składnikiem działalności organizacyjnej kojarzonej z walką i bojówkami. Było wyróżnikiem w kontaktach z bojówkami innych organizacji politycznych”³⁰. Mundur dawał także poczucie przynależności do pewnej grupy, ponadto promowały organizację. Stanowiły element komunikacji. Związek Młodych Narodowców miał mundur przypominający wzorem noszone w czasach Obozu Wielkiej Polski, a także używane przez działaczy Stronnictwa Narodowego. Wyraźną różnicą był brak pasa koalicyjnego.

(Archiwum Państwowe w Poznaniu, Urząd Wojewódzki w Poznaniu, korespondencja w sprawie mundurów i odznak dla członków różnych stowarzyszeń, sygn. 240)

²⁹ P. Tomaszewski, *Kolorowe koszule*, Nowe Państwo 2003, nr 11, s. 36–37.

³⁰ E. Maj, op. cit., s. 357.

Dopełnieniem odznaki i munduru były dystynkcje noszone na kołnierzyku.

Podsumowując, zarówno „mieczyk chrobrego”, jak i mundur pokazywały kierunek ideowy ZMN, ich przywiązanie do elementów zbliżonych wyglądem do noszonych przez działaczy OWP, było ważnym komunikatem skierowanym do odbiorcy, który mundur ZMN mógł kojarzyć z OWP, a zatem odczytać organizację jako kontynuację Obozu, nawiązującą choćby poprzez „mieczyk chrobrego” do idei nacjonalistycznych. ♦

Uniform and emblem as a part of political announcement of Young Nationalists' Union

The Young Nationalists' Union, was a nationalist organization. In the 30 's of the 20th century, an important element of communication with the society, in addition to the press, anthems, banners were also emblems and uniforms. The article presents so far unknown symbol and uniform of Young Nationalists' Union.

